

Ian McEwan

MACHINES
ZOALS IK

Vertaald door Rien Verhoef

De Harmonie Amsterdam

EEN

Het was een religieus verlangen dat mocht hopen, het was de heilige graal van de wetenschap. We hadden hoge en lage ambities – tot een scheppingsmythe die werkelijkheid werd, tot een monsterlijke daad van eigenliefde. Zodra daar zicht op was, hadden we geen andere keuze dan ze na te jagen en niet stil te staan bij de gevolgen. Verheven gesteld wilden we ontkomen aan onze sterfelijkheid en de godheid weerstaan of zelfs vervangen door een volmaakt ik. In praktischer zin waren we eropuit een verbeterde, modernere versie van onszelf te bedenken en genoeg te scheppen in het uitvindplezier, de sensatie van het meesterschap. In de herfst van de twintigste eeuw kwam het er ten slotte van, de eerste stap naar de vervulling van een aloude droom, het begin van de lange les die we onszelf zouden gaan leren dat wij nog zo ingewikkeld mochten zijn, nog zo gebrekkig en moeilijk te beschrijven in zelfs onze eenvoudigste handelingen en hoedanigheden, maar dat we dan toch nagemaakt en verbeterd konden worden. En als jongeman was ik daarbij, als geestdriftige *early adopter* in die kille dageraad.

Maar kunstmatige mensen waren lang voor hun komst al een cliché, dus toen het eenmaal zover was, leken ze voor sommigen een teleurstelling. De verbeelding, die

sneller is dan de geschiedenis, dan de technische vooruitgang, had deze toekomst al gerepeteerd in boeken en toen in films en tv-drama's, alsof daar menselijke acteurs liepen die met een bepaalde glazige blik, gekunstelde hoofdbewegingen en een zekere stijfheid in de onderrug, ons konden voorbereiden op het leven met onze neven en nichten uit de toekomst.

Ik was een van die optimisten, gezegend met een onverwacht kapitaal na de dood van mijn moeder en de verkoop van het ouderlijk huis, dat op waardevolle bouwgrond bleek te staan. De eerste vervaardigde mens die echt bruikbaar was, met een intelligentie en uiterlijk die acceptabel waren en met geloofwaardige bewegingen en wisselende gelaatsuitdrukkingen, kwam in de verkoop de week voordat de Falkland Task Force zich aan zijn hopeloze missie zette. Adam kostte 86.000 pond. In een gehuurd busje bracht ik hem naar mijn onaantrekkelijke flat in Noord-Clapham. Ik had een drieste beslissing genomen, maar ik werd gesterkt door de berichten dat sir Alan Turing, oorlogsheld en schutspatroon van het digitale tijdperk, hetzelfde model had besteld. Dat wilde hij waarschijnlijk door zijn lab uit elkaar laten halen om de complete werking te onderzoeken.

Van die eerste editie heetten er twaalf Adam en dertien Eva. Melig, dat vond iedereen, maar zeker commercieel. Omdat het idee van de biologische rassen wetenschappelijk in een kwade reuk stond, waren de vijftiengintig zo ontworpen dat ze etnisch een hele scala bestreken. Er waren geruchten en vervolgens klachten dat de Arabier en de Jood niet uit elkaar te houden waren. Door een willekeurige programmering en levenservaring was bij allemaal het hele spectrum aan seksuele voorkeur gewaarborgd. Aan het eind van de eerste week waren alle Eva's verkocht.

Oppervlakkig beschouwd had ik mijn Adam misschien voor een Turk of een Griek kunnen aanzien. Hij woog vijftienzeventig kilo, dus moest ik mijn bovenbuurvrouw Miranda vragen me te helpen om hem op de wegwerpdraagbaar die bij de koop was inbegrepen van de straat naar binnen te brengen.

Terwijl zijn batterijen oplaadden, zette ik koffie voor ons en bladerde daarna de 470 pagina's van het online handboek door. Het taalgebruik was meestal helder en nauwkeurig. Maar Adam was door verschillende instanties gemaakt, waardoor de gebruiksaanwijzing soms de charme van een nonsensgedicht had. 'Ontsluit bovenzijde van B347k-vest voor zorgeloos emoticon met moederbordoutput ter vermindering van stemmingswisselingen.'

Uiteindelijk zat hij naakt aan mijn minuscule eettafel, met de kartonnen en piepschuim verpakking om zijn enkels verspreid en zijn ogen dicht, terwijl er een zwart snoer van het contactpunt in zijn navel naar een dertienampère-stopcontact in de muur liep. Het zou zestien uur duren om hem aan de praat te krijgen. En dan nog de downloadsessies van updates en persoonlijke voorkeuren. Ik wilde hem nú, en Miranda ook. Als hunkerende jonge ouders verlangden we naar zijn eerste woordjes. Er zat geen goedkope luidspreker in zijn borst verscholen. Uit de opgewonden publiciteit wisten we dat hij klanken vormde met adem, tong, tanden en gehemelte. Zijn levensechte huid voelde nu al warm aan en zo glad als die van een kind. Volgens Miranda zag ze zijn wimpers knippen. Ik wist zeker dat ze de trillingen zag van de metrotreinen die dertig meter onder ons reden, maar ik zweeg.

Adam was geen seksspeeltje. Maar hij was wel tot seks in staat en bezat werkzame slijmvliezen, waarvan het on-

derhoud dagelijks een halve liter water vergde. Toen hij aan tafel ging zitten, merkte ik op dat hij niet besneden was, gemiddeld geschapen, met overvloedig donker schaamhaar. Dit zeer geavanceerde model van een kunstmatige mens weerspiegelde vermoedelijk de begeerten van zijn jonge programmeurs. De Adams en Eva's moesten levendig zijn, was de gedachte.

Hij werd aangeprezen als een metgezel, een intellectuele sparringpartner, vriend en manusje-van-alles dat kon afwassen, bedden opmaken en 'denken'. Elk moment van zijn bestaan, alles wat hij hoorde en zag, sloeg hij op en was terug te halen. Autorijden kon hij nog niet en hij mocht niet zwemmen of douchen of zonder paraplu in de regen gaan lopen, of zonder toezicht een kettingzaag bedienen. Qua actieradius kon hij dankzij doorbraken in de elektriciteitsopslag zonder bijladen in twee uur tijd zeventien kilometer rennen, of met evenveel energieverbruik twaalf dagen lang aan één stuk door converseren. Hij had een levensduur van twintig jaar. Hij had een gedrongen bouw, vierkante schouders, een donkere huid en dik zwart naar achter gekamd haar, en hij had een smal gezicht met een lichte haakneus die een felle intelligentie deed vermoeden, dromerige geloken ogen, strakke lippen die onder onze ogen al hun doodse geelwitte tint verloren en een rijke menselijke kleur kregen en bij de hoeken misschien zelfs wel iets ontspanden. Miranda zei dat hij op 'een havenarbeider van de Bosporus' leek.

Tegenover ons zat het ultieme speeltje, de droom van eeuwen, de triomf van het menszijn – of zijn engel des doods. Onmetelijk spannend, maar ook frustrerend. Zestien uur was een lange tijd om afwachtend toe te kijken. Ik vond dat Adam voor het bedrag dat ik na de lunch had overhandigd wel opgeladen en startklaar had mogen zijn.

Het was een winterse namiddag. Ik maakte toast en we dronken nog een kop koffie. Miranda, die sociale geschiedenis had gestudeerd en bezig was met haar promotie, zei dat ze graag Mary Shelley als tiener hier bij ons had willen hebben, niet verdiept in een monster als Frankenstein, maar in deze knappe donkere jongeman die nu tot leven kwam. Wat beide wezens gemeen hadden, zei ik, was een hang naar de bezielende kracht van elektriciteit.

‘Die hebben wij trouwens ook gemeen.’ Ze zei het alsof ze het alleen over haar en mij had en niet over de hele elektrochemisch geladen mensheid.

Ze was tweeëntwintig, volwassen voor haar leeftijd, en tien jaar jonger dan ik. Over het geheel genomen was er niet veel wat ons bond. We waren allebei heerlijk jong. Maar ik vond dat ik in een heel andere levensfase verkeerde. Mijn opleiding lag ver achter me. Ik had al een reeks mislukkingen achter de rug – beroepshalve en financieel en persoonlijk. Ik beschouwde mezelf als te verbeteren, te cynisch voor een knappe jonge vrouw als Miranda. En ook al was ze mooi, met lichtbruin haar en een lang, smal gezicht, en met ogen die vaak door ingehouden vreugde vernauwd leken, en ook al keek ik haar in bepaalde buien met verwondering aan, ik had van meet af aan besloten haar tot de rol van aardig en vriendelijk buurmeisje te beperken. We deelden een entree en haar kleine flatje was recht boven het mijne. Af en toe dronken we samen koffie en praatten dan over relaties, politiek en wat dies meer zij. Met volmaakte neutraliteit gaf ze de indruk vrede te hebben met de mogelijkheden. Het leek wel of voor haar een middag van intiem genot met mij hetzelfde zou zijn geweest als een zedig en vriendschappelijk praatje. Ze was in mijn gezelschap ontspannen en ik dacht bij voorkeur dat seks alles zou bederven. We bleven goede maatjes. Maar

ze had iets bekoorlijks geheimzinnigs of gereserveerds. Misschien was ik zonder het te weten al maandenlang verliefd op haar. Zonder het te weten? Wat was dat een slappe formulering!

Met tegenzin spraken we af om Adam en ook elkaar een tijdje de rug toe te keren. Miranda moest naar een seminar ten noorden van de rivier, ik had e-mails te schrijven. Begin jaren zeventig had de digitale communicatie haar schijn van gemak afgeworpen en was een dagelijks karwei geworden. Hetzelfde gold voor de hogesnelheidstreinen – vol en vies. De spraakherkenningssoftware, een wonder uit de jaren vijftig, was allang monnikenwerk geworden, waarbij hele volksstammen elke dag uren aan alleenpraak opofferden. Brain-computer interface, de wilde vrucht van het optimisme uit de jaren zestig, kon amper nog de belangstelling van een kind wekken. Iets waar mensen het hele weekend voor in de rij stonden, was zes maanden later even interessant als de sokken aan hun voeten. Wat was er geworden van de cognitieverhogende helmen, de sprekende koelkasten met een reukvermogen? Dezelfde weg gegaan als het muismatje, de Filofax, het elektrische vleesmes, het fonduetel. De toekomst bleef maar komen. Onze fonkelnieuwe speeltjes gingen al roesten voor we ermee thuis konden komen en het leven ging gewoon weer door.

Zou Adam gaan vervelen? Het valt niet mee om te dicteren en tegelijkertijd te proberen een vlaag van koopspijt af te wenden. Natuurlijk zullen andere mensen, andere geesten, ons zeker blijven boeien. Naarmate kunstmatige mensen meer op ons gingen lijken, daarna werden zoals wij en toen nog meer werden dan wij, konden we er nooit genoeg van krijgen. Ze zouden ons zeker altijd verrassen. Misschien zouden ze ons in de steek laten op manieren die

onze verbeelding te boven gingen. Tragiek was een mogelijkheid, maar verveling niet.

Wel vervelend was het vooruitzicht van de handleiding. De gebruiksaanwijzing. Ik had het vooroordeel dat elk apparaat dat al niet uit zijn werking liet blijken hoe het moest worden gebruikt, de moeite van het bezitten niet waard was. In een ouderwetse opwelling drukte ik de handleiding af en ging toen op zoek naar een map. Intussen bleef ik e-mails dicteren.

Ik kon mezelf niet zien als Adams 'gebruiker'. Ik was ervan uitgegaan dat er niets over hem te leren viel wat hij me niet zelf kon leren. Maar de gebruiksaanwijzing in mijn handen was opgevallen bij hoofdstuk veertien. Hier was het taalgebruik duidelijk: voorkeuren, persoonlijkheidsinstellingen. Dan een reeks kopjes – Hulpvaardigheid. Extraversie. Openheid voor ervaringen. Zorgvuldigheid. Emotionele stabiliteit. Deze lijst kende ik wel. Het vijffactorenmodel. Omdat ik geesteswetenschappen had gestudeerd, wantrouwde ik zulke reductieve categorieën, al wist ik van een bevriende psycholoog dat ze elk nog tal van subgroepen bevatten. Toen ik even op de volgende bladzijde keek, zag ik dat ik verschillende instellingen op een schaal van een tot tien moest kiezen.

Ik had een vriend verwacht. Ik stond klaar om Adam te behandelen als een gast in mijn huis, als een onbekende die ik zou leren kennen. Ik had gedacht dat hij optimaal afgesteld zou arriveren. Fabrieksinstellingen – een eigentijds synoniem voor het noodlot. Mijn vrienden, familie en bekenden waren allemaal in mijn leven gekomen met vaste instellingen, met een onveranderbare geschiedenis van genen en achtergrond. Zo wilde ik het ook bij mijn dure nieuwe vriend. Waarom werd dit aan mijzelf overgelaten? Al wist ik natuurlijk het antwoord wel. Maar wei-

nigen van ons zijn optimaal afgesteld. Zachtmoedige Jezus? Bescheiden Darwin? Een in de achttienhonderd jaar. Ook al zou het de beste, minst schadelijke persoonlijkheidskenmerken kennen, wat niet mogelijk was, dan nog zou een mondiale onderneming met een kostbare reputatie geen misstap kunnen riskeren. *Caveat emptor.*

God had ooit een geheel gevormde metgezel ten behoeve van de oorspronkelijke Adam geleverd. Ik moest er zelf een bedenken. Bij Extraversie stond een gerangschikte reeks kinderlijke uitspraken. *Hij is graag de gangmaker* en *Hij weet mensen te vermaken en mee te krijgen*. En onderaan: *Hij voelt zich ongemakkelijk bij andere mensen* en *Hij is het liefst op zichzelf*. En in het midden stond: *Hij houdt van een feestje, maar hij is altijd weer blij als hij thuis is*. Dat was ik. Maar moest ik een kopie van mezelf maken? Als ik op elke schaal iets uit het midden koos, kreeg ik misschien wel het toppunt van nietszeggendheid. Extraversie leek haar te gendeel in zich te bergen. Er was een lange lijst bijvoeglijke naamwoorden om aan te vinken: gezellig, verlegen, ontvlambaar, spraakzaam, eenzelvig, uitbundig, bescheiden, vrijmoedig, energiek, humeurig. Die wilde ik geen van alle, niet voor hem en niet voor mij.

Afgezien van de momenten dat ik doldwaze besluiten nam, was ik het grootste deel van mijn leven, vooral als ik alleen was, in een neutrale stemming, waarbij mijn persoonlijkheid, wat dat ook mocht zijn, afwachtend was. Niet vrijmoedig, niet eenzelvig. Gewoon aanwezig, niet voldaan en ook niet somber, maar bezig taken uit te voeren, aan het eten of aan seks te denken, naar het scherm te turen, onder de douche te gaan. Van tijd tot tijd spijt over het verleden, af en toe bange voorgevoelens over de toekomst, zich nauwelijks bewust van het heden, behalve natuurlijk op zintuiglijk terrein. De psychologie, die eens

zoveel belang had gesteld in de miljarden manieren waarop de geest ontspoorde, werd nu aangetrokken door dat wat ze beschouwde als de gezamenlijke emoties, van verdriet tot blijdschap. Maar ze had een enorm terrein van het dagelijks bestaan veronachtzaamd: bij afwezigheid van ziekte, hongersnood, oorlog of andere crises wordt een groot deel van het leven geleid in de neutrale zone, een bekende tuin, maar wel een grauwe – onopvallend, onmiddellijk vergeten, moeilijk te beschrijven.

Ik kon destijds niet weten dat deze gerangschikte keuzemogelijkheden weinig invloed op Adam zouden hebben. De echte bepalende factor was het zogeheten ‘machinale leren’. De handleiding bood alleen maar een illusie van invloed en controle, het soort illusie dat ouders hebben over de persoonlijkheid van hun kinderen. Het was een manier om mij te binden aan mijn aankoop en de fabrikant juridische bescherming te bieden. ‘Neem de tijd,’ raadde de gebruiksaanwijzing aan. ‘Kies zorgvuldig. Gun uzelf zo nodig een aantal weken.’

Ik liet een half uur voorbijgaan voordat ik weer bij hem ging kijken. Geen verandering. Nog altijd aan de tafel, met zijn armen recht vooruit gestoken en zijn ogen dicht. Maar ik meende dat zijn gitzwarte haar iets was opgebold en een zekere glans gekregen had, alsof hij net onder de douche was geweest. Toen ik dichterbij kwam, zag ik tot mijn vreugde dat hij weliswaar niet ademde, maar dat er ter hoogte van zijn linkerborst gestaag en kalm een regelmatige hartslag klopte, zowat eenmaal per seconde naar mijn onervaren schatting. Wat een geruststelling. Hij had geen bloed om rond te pompen, maar deze simulatie had haar uitwerking. Mijn twijfel verflauwde ietsje. Ik had zelfs een beschermend warm gevoel jegens Adam, ook al wist ik hoe onzinnig dat was. Ik stak mijn hand uit en leg-

de die op zijn hart en voelde de kalme, jambische slag tegen mijn handpalm. Ik besepte dat ik zijn persoonlijke ruimte schond. Het was niet moeilijk om in deze levensfuncties te geloven. De warmte van zijn huid, de stevige soepelheid van de spieren eronder – mijn verstand zei plastic of zoiets, maar mijn tastzin reageerde op vlees.

Het was griezelig om bij die naakte man te staan, heen en weer geslingerd tussen dat wat ik wist en wat ik voelde. Ik liep achter hem om, deels om buiten het bereik te zijn van ogen die elk moment open konden gaan en mij dan boven hem zouden zien torenen. Hij was gespierd om zijn nek en ruggengraat. Langs zijn schouderlijn liep donker lichaamshaar. Zijn billen vertoonden gespierde holten. Daaronder de bekabelde kuiten van een sportman. Ik hoefde geen superman. Ik betreurde het eens te meer dat ik te laat voor een Eva was geweest.

Onderweg de kamer uit keek ik nog even om en ervoer toen zo'n moment dat het gevoelsleven kan verstoren: een verrassend besef van iets wat vanzelf spreekt, een onzinnige sprong in het begrip van iets wat we al weten. Ik stond met één hand aan de deurknop. Misschien was de aanleiding Adams naaktheid en fysieke aanwezigheid, maar ik keek niet naar hem. Het kwam door de botervloot. En ook door de twee borden en kopjes, twee messen en twee lepels her en der op tafel. De overblijfselen van mijn lange middag met Miranda. Twee houten stoelen waren weggeschoven van de tafel en gezellig naar elkaar toe gedraaid.

We waren de afgelopen maand hechter geworden. We praatten gemakkelijk. Ik zag in hoe dierbaar ze me was en hoe achteloos ik haar kwijt zou kunnen raken. Ik had nu weleens iets mogen zeggen. Ik had haar als iets vanzelfsprekends beschouwd. Een ongelukkig voorval, een persoon, een medestudent, zou tussen ons kunnen komen.